

Л. І. Дацко, А. І. Мокій, М. Ю. Марченко

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Розглянуто сучасні тенденції розвитку глобальної фінансової кризи та їх вплив на економічну незалежність України. Розроблені рекомендації щодо подолання негативних тенденцій для зміцнення національної економічної безпеки.

Current trends in development of the global financial crisis and their impact on economic independence of Ukraine are discussed in the article. The authors elaborate recommendations to overcome negative trends to strengthen national economic security.

Ключові слова: міжнародна банківська діяльність, банки, економічна безпека держави, глобальна фінансова криза.

За два останніх десятиліття Україна впевнено увійшла в систему міжнародних економічних зв'язків. Проте параметри участі нашої країни в цій системі не дають змоги повністю розкрити її соціальний, економічний і політичний потенціали як незалежної держави. Сьогодні Україна продовжує пошуки в напрямі побудови ефективної системи міжнародних відносин, найперше для подолання проблем економічного розвитку, прагнучи знайти вихід у міжнародних союзах, асоціаціях, інших формах стійкої міждержавної взаємодії. Також актуальною залишається проблема недостатнього рівня економічної безпеки нашої держави в усіх її підсистемах, до найважливіших із яких належить фінансова. Зважаючи на те, що саме тенденції банківської сфери в останні роки визначають пікові загострення кризових явищ та зумовлюють глобальні трансформації господарських систем, оцінка впливу динаміки розвитку банківського сектору в контексті його глобалізації на рівень економічної безпеки країни є важливим завданням сучасної науки.

Дослідженню категорій “банки”, “банківська діяльність”, “міжнародна банківська діяльність”, “глобалізація” та “національна економічна безпека”, а також проблематики ефективної й безпечної участі трансформаційних економік у глобальних процесах, міжнародному розподілі капіталу присвячено наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених і практиків. Серед українських дослідників — О. Барановський, І. Бланк, А. Загородній, В. Коваленко, А. Мороз, М. Савлук, Т. Смовженко, В. Федосов, С. Юрій [1—6], серед зарубіжних — С. Авдєєв, Ф. Валенсія, З. Куті, Л. Лаевен, А. Попов, Е. Такатса, Г. Уделл [7—9]. Проблематика національної економічної безпеки висвітлена в працях зарубіжних учених Л. Абалкіна, А. Городецького, А. Іларіонова, Е. Кочетова, В. Кузнєцова, К. Поланьї, В. Сенчагова [10—17], а також вітчизняних — О. Білоруса, О. Власюка, А. Гальчинського, Б. Губського, Я. Жаліла, Ю. Макогона, В. Новицького, Ю. Пахомова [18—27] та ін.

© Дацко Л. І., Мокій А. І., Марченко М. Ю., 2013

Утім, непрогнозовані зміни глобальної фінансової системи та загострення кризових явищ через негативні зрушення в ній, а також, як наслідок, відсутність дієвих організаційно-економічних механізмів стабілізації фінансової сфери, незахищеність національних економік свідчать про необхідність перегляду теоретико-методологічних підходів до вирішення питань національної економічної безпеки в контексті глобалізації фінансових ринків. Тому постає потреба в системному аналізі змін у міжнародній банківській діяльності як складовій системи глобального фінансового ринку, а також у оцінці їх впливу на рівень економічної безпеки держави.

Метою статті є обґрунтування пріоритетних напрямів розвитку банківської системи України в контексті глобалізації фінансових ринків для підвищення рівня економічної незалежності та безпеки держави. У зв'язку з цим завданням статті є висвітлення сучасних передумов і тенденцій розвитку міжнародного банківського бізнесу в контексті національної економічної незалежності в умовах глобальної фінансової кризи, що безпосередньо впливає на здатність держави самостійно управляти власною економікою.

Банківський сектор у період глобальної економічної кризи

Тенденції глобального ринку банківських послуг істотно вплинули на поточний стан українського банківського сектору. Станом на 01.07.2013 ліцензії Національного банку України (НБУ) на проведення банківських операцій мали 176 банків, організаційно-правовою формою діяльності яких є публічне акціонерне товариство (ПАТ). Незважаючи на складні макроекономічні умови впродовж першого півріччя 2013 р., на 1 жовтня 2013 р. банківську ліцензію НБУ мав уже 181 банк.

Протягом першого півріччя 2013 р. частка банків із іноземним капіталом у банківській системі країни й далі знижувалася: наприкінці періоду вона становила 34,2 % проти 39,5 % на його початку [28].

У поточному році збереглися тенденції консолідації банківського капіталу, угоди щодо купівлі банків були сформовані пропозицією на продаж останніх, що належать як західним (Ерстебанк, Сведбанк), так і вітчизняним (Кредитпромбанк) акціонерам. Разом із тим значних змін у розподілі банківських активів не відбулося, хоча останні й далі доволі швидко (на тлі низької ділової активності) збільшувалися: так за шість місяців 2013 р. темп їх зростання становив 5,9 %. Станом на кінець періоду активи перевищили 1,19 трлн грн, при цьому загальні активи сягнули 1,33 трлн грн.

Особливе занепокоєння сьогодні викликає питання якості активів українських банків: хоча минуло вже п'ять років від початку глобальної фінансової кризи, вона й далі стрімко погіршується на тлі зниження спроможності банків протистояти негативним наслідкам кризи. Згідно з даними НБУ, за перше

півріччя 2013 р. обсяг простроченої заборгованості за кредитами, виданими вітчизняними банками, збільшився на 5 %, до 76 млрд грн.

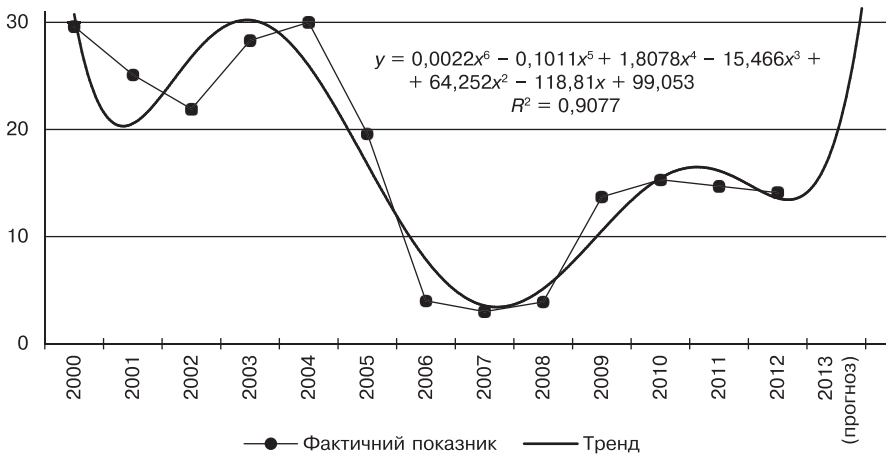
І така тенденція, очевидно, має глибокі, системні причини. Україна в міжнародній банківській практиці належить до аутсайдерів за показником неповернених кредитів (*nonperforming loans* (NPL) — частка неповернених кредитів у загальному кредитному портфелі). Динаміка цього показника банківського сектору нашої та інших країн за даними Світового банку відображена в таблиці.

Таблиця. Динаміка частки неповернених кредитів у загальному кредитному портфелі банківського сектору України та інших країн у 2008—2012 рр., %

Країна	2008	2009	2010	2011	2012
Китай	2,4	1,6	1,1	1,0	0,9
Туреччина	3,4	5,0	3,5	2,6	2,5
Австрія	1,9	2,3	2,8	2,7	2,7
Індія	2,4	2,4	2,5	2,3	3,0
Естонія	1,9	5,2	5,4	4,1	3,7
Білорусь	1,7	4,2	3,5	4,2	3,9
США	3,0	5,4	4,9	4,1	3,9
ПАР	3,9	5,9	5,8	4,7	4,6
Чехія	2,8	4,6	5,4	5,2	5,1
Словаччина	3,2	5,3	5,8	5,6	5,3
РФ	3,8	9,5	8,2	6,6	6,7
Польща	4,4	7,9	8,8	8,2	8,4
Кіпр	3,6	4,5	5,6	9,6	10,7
Латвія	2,1	14,3	15,9	13,9	11,0
Боснія і Герцеговина	3,1	5,9	11,4	11,9	12,6
Словенія	4,2	5,8	8,2	11,8	13,2
Хорватія	4,9	7,7	11,1	12,3	13,2
Україна	3,9	13,7	15,3	14,7	14,1
Молдова	5,2	16,4	13,3	10,7	15,2
Угорщина	3,0	6,7	9,8	13,4	15,8
Румунія	2,8	7,9	11,9	14,3	16,8
Болгарія	2,5	6,4	11,9	14,9	16,9
Греція	5,0	7,7	10,4	14,4	17,2
Литва	4,6	19,3	19,7	16,3	18,0
Ірландія	2,6	9,0	8,6	16,1	18,7
Казахстан	5,1	21,2	23,8	30,8	31,7
Італія	6,3	9,5	10,0	11,7	—
Німеччина	2,9	3,3	3,2	3,0	—
Франція	2,9	4,2	4,3	4,3	—
Великобританія	1,6	3,5	4,0	4,0	—

Джерело: складено за даними офіційного веб-сайту Світового банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator>.

Динаміку частки неповернених кредитів у загальному кредитному портфелі банківського сектору України показано на рисунку.

Джерело: складено за даними офіційного веб-сайту Світового банку [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://data.worldbank.org/indicator>.

Рисунок. Динаміка частки неповернених кредитів у загальному кредитному портфелі банківського сектору України у 2000—2012 рр., %

Різке зростання частки неповернених кредитів у 2009 р. — з 3,9 до 13,7 % порівняно з 2008 р. сягнуло піку в 2010 р. (15,3 %). У 2011 р. спостерігалася незначна стабілізація цього показника — 14,7 %, утім, його рівень залишається високим, що свідчить про наявність серйозної загрози фінансовій безпеці держави.

Зазначене зростання активів спричинене передусім збільшенням портфеля цінних паперів на продаж, що було передбачуваним унаслідок загально-економічного спаду, погіршення зовнішньоекономічної кон'юнктури, підвищення ризик-вимог банків до позичальників та у зв'язку з цим необхідності вкладення коштів у порівняно дохідні, що потребують мінімуму резервів, і високоліквідні інструменти. Таким чином, банківська система дедалі менше спрямовує свою активність на кредитування корпоративного сектору економіки та щонайбільше орієнтована на розширення портфеля, що дає змогу зберегти рентабельність активів за мінімальних ризиків у межах порівняно коротких термінів вкладення коштів.

Ресурсом примноження активів банківського сектору України в першому півріччі 2013 р. стало збільшення його зобов'язань на 6,39 %, до 1 трлн грн, завдяки випереджальним темпам зростання сумарного обсягу зобов'язань цього сектору перед роздрібними клієнтами. Зазначені зобов'язання, підживлювані високими ставками залучення депозитів за дефіциту ліквідності другої половини 2012 р., збільшилися на 12,13 %, до 414,8 млрд грн. Отже, зростання

зобов'язань банків супроводжувалося зміною їхньої структури, скороченням частки коштів юридичних осіб, що в умовах спаду ділової активності є непрямою ознакою ерозії ресурсів нефінансового сектору та сигналом про зниження його спроможності швидко відновити зростаючий тренд через виснаження фінансових ресурсів.

Таким чином, за рестрикційної монетарної політики 2012 р. банки були змушені нарощувати дорогий депозитний портфель, що на тлі відсутності високодохідних напрямів вкладень і багаторічної тенденції зниження процентної маржі може призвести до подальшого погіршення структури балансів та показників звітів про прибутки й збитки банківських установ. Це безпосередньо позначиться на здатності банків генерувати нові обсяги кредитних портфелів за прийнятними для позичальників ставками. Іншими словами, існує висока ймовірність того, що явища ерозії фінансового стану компаній і нездатності банків повернутися до активного кредитування за прийнятними ставками будуть взаємодоповнюватися й взаємопідсилюватися.

Для нівелювання цих ризиків потрібно змінити вартість і обсяг ресурсів у економіці. Потенційно проблема може розв'язуватися через сценарій зовнішнього або внутрішнього фінансування. Перший малоімовірний, оскільки Україна останніми роками має значні труднощі із залученням зовнішнього фінансування державного боргу, що відображається як у винятково високій вартості зовнішніх позик для країни, так і в згортанні програм її кредитування з боку МВФ та іншими учасниками міжнародного кредитного ринку.

Необхідність вибору іншого сценарію є очевидною, а його реалізація — імовірнішою, але за умови розв'язання одразу декількох завдань, а саме: виключення тиску на національну валюту, забезпечення ефективного управління інфляцією, пом'якшення проблем платіжного балансу, відновлення зростання економіки. Певні послаблення для України щодо участі в міжнародному залученні ресурсів могли б відбутися з підписанням угоди про асоціацію з ЄС у Вільносі в листопаді 2013 р. Але при цьому слід уникати загрози, пов'язаної з тим, що міжнародний ринок капіталу з ресурсу розвитку економіки перетворюється на засіб руйнування її економічного потенціалу та зниження конкурентоспроможності. За таких умов банківська система є лише елементом загальної економічної системи, який повторює сценарій розвитку інших її складових.

Найважливішим сигналом трансформацій у європейському банківському співтоваристві для вітчизняного банківського сектору став перегляд західними банками стратегій своєї присутності в нашій країні. Тенденції, що визначили динаміку рівня їхньої присутності в Україні на початку фінансової кризи мали свої особливості.

Питанню різкого зменшення потоку іноземних капіталовкладень у економіку з ринками, що розвиваються, у другій половині 2011 р. на тлі посилення

кризи в зоні євро присвячена спільна праця С. Авдєєва, З. Куті та Е. Такатса “Криза єврозони і міжнародне банківське кредитування ринків, що розвиваються”, опублікована у кварталному звіті Банку міжнародних розрахунків за грудень 2012 р. [7, с. 15]. Дослідники мали на меті уточнення причин спаду, а саме: чи пов’язаний він із підвищенням ризику країни, зниженням попиту на кредити з боку країн із перехідними економіками або основними факторами, сконцентрованими у спроможності банківської системи єврозони кредитувати такі країни. Зрештою дослідники спробували відповісти й на запитання про те, чия банківська система спричинила спад більшою мірою. Результати показали, що стримувальні фактори країн, які надають капітал, пов’язані з банками розвинутих країн і що саме вони зумовили різкі зміни в міжнародному кредитуванні ринків, що розвиваються, наприкінці 2011 р. Отже, головними винуватцями близько 70 % спаду, зумовленого факторами країн, які надають капітал, стали банки єврозони. Ще більше ця група банків вплинула на європейські ринки, що розвиваються. Її вплив оцінений у 85 % виявленого скорочення фондування в другому півріччі 2011 р. Дослідники доходять висновку, що міжнародні банки можуть передавати фінансові кризи від розвинутих економік до перехідних, а також підтверджують, що криза найвідчутніше впливає на країни Європи з перехідною економікою та які більшою мірою залежні від банків єврозони [7, с. 29].

Безумовно, розвинуті країни є стійкішими та мають прогресивніші економічні системи порівняно з країнами-сусідами. Водночас і перші, й другі характеризуються асиметричними за перебігом і тривалістю фазами економічного розвитку. Ймовірно, синхронізація зростання перехідних економік може пом’якшувати негативні ефекти поширення кризи каналами їх взаємодії на ринку капіталу, тоді як криза розвинутої країни, котра експортує капітал, може трапитись абсолютно асинхронно для країни, яка приймає капітал, що для останньої може мати значно гірші наслідки через зрив інвестиційних проєктів, кризу ліквідності й платоспроможності, порушення внутрішніх відтворювальних циклів та інші явища, пов’язані з кризою збуту товарів і послуг на зовнішніх ринках та кризою обслуговування боргу. Тому очевидним є лише висновок про те, що будь-який транскордонний рух капіталу пов’язаний із ризиками міграції кризових явищ між країнами й навіть регіонами, які беруть участь у такому русі.

Імовірність міграції кризи каналами руху фінансового капіталу безпосередньо не залежить від рівня розвитку економіки країни, котра передає капітал, а ситуативно детермінується комплексом факторів, зокрема циклічністю розвитку економік країн, що беруть участь у передачі капіталу. Зробимо акцент на винятковій невизначеності, котру відчують перехідні економіки, оскільки не визначають повною мірою фактори власного успішного позиціонування на міжнародних ринках, не є рівноправними суб’єктами світового

розподілу капіталу, виступають більшою мірою об'єктами, а не суб'єктами докладання зусиль, що змушені приставати на умови звуження власних економічних кордонів у територіальних межах.

Для характеристики вразливості країни, котра приймає капітал, на наш погляд, слід оцінити, на що вона використовує залучений капітал, наскільки строковість капіталу узгоджена з циклами її економіки. Безперечно, важливі й параметри запозичень, такі як їхня ціна, характер забезпечення зобов'язань, валюта руху капіталу, пов'язані з нею ризики. Враховуючи досвід глобальної фінансової кризи, також варто брати до уваги ризики для розвитку економіки країни, що передає капітал, та тієї, яка його приймає, регіонів їх оточення й товарних ринків, котрі визначають динаміку таких регіонів і самих країн.

Подібно до всіх учасників західноєвропейських банківських систем, західноєвропейські банки, присутні на ринках регіонів Центральної та Східної Європи (ЦСЕ), досі відчувають негативний вплив кризи суверенних боргів і погіршення позицій у рейтингах у 2011—2012 рр. Зниження на дві-три позиції в рейтингах материнських компаній призвело також до перегляду оцінок їхніх дочірніх структур у регіонах. У окремих випадках кредитно-дефолтні свопи груп західноєвропейських банків, представлених у регіоні, більшою мірою визначалися ситуацією в країнах реєстрації материнських офісів, ніж показниками кредитоспроможності самих фінансових установ. Як приклад можна навести динаміку рейтингів банківських установ із Австрії та Італії за останні роки. Окремі банки цих країн зазнали фінансових труднощів унаслідок погіршення якості активів на материнських ринках або значних вкладень у борги периферійних країн ЄС. Особливо актуальною зазначена тенденція стала для італійських і грецьких банків, угорського ОТР і, до певної міри, французьких банків, серед яких ключовим гравцем на ринку розглянутих регіонів є “SocGen”. Усі західні банки — головні гравці на ринках регіонів ЦСЕ мають у низці країн дочірні структури з вищими рейтинговими оцінками, ніж ті, що присвоєні материнським компаніям. Наприклад польський “Pekao” групи “UniCredit”, “Česká Spořitelna” у разі “Erste” і “Komerční Banka” для “SocGen” у Чехії, дочірня структура RBI у Словаччині “Tatra Banka”.

Експерти Європейського інвестиційного банку (ЄІБ) звернули увагу на те, що на тлі значного скорочення обсягів діяльності аналізованої групи банків на ринках, які розвиваються, спад активності групи на ринках регіонів ЦСЕ був не таким істотним, що можна пов'язати з активністю великих банків Австрії, Італії, Франції. “Erste”, RBI, “SocGen”, “UniCredit” та “Intesa” у 2011 р. збільшили свої кредитні портфелі в регіонах ЦСЕ/СНД на кумулятивній основі. У результаті, показники міжнародних банківських вимог Австрії, Франції та Італії порівняно з країнами ЦСЕ/СНД або залишилися незмінними, або

навіть трохи підвищилися, тоді як банки цих країн зменшили обсяги своєї міжнародної діяльності на 30—40 %. За розрахунками експертів ЄІБ сумарний обсяг міжнародних вимог європейських банків щодо країн ЦСЄ/СНД скоротився загалом на 4—5 % від рівня 2008 р., водночас аналогічний показник глобального ринку знизився на 35 %.

Утім, окреслені тренди міжнародних банківських вимог не поширюються на всі ринки банківських послуг регіонів ЦСЄ/СНД, зокрема Угорщини та Словенії. Крім того, відсутність значного спаду обсягів бізнесу в цілому по регіону не означає, що згадані банки поліпшили власні показники достатності капіталів, у т. ч. за обсягом ризикозважених активів. Наведені дані свідчать про те, що західні банки подолали тренд скорочення обсягів діяльності в Європі, оскільки, як і раніше, бачать потенціал зростання ринку й доходів у інших регіонах. Тому вирішальним для подальшої експансії є питання ресурсного забезпечення для розширення діяльності в інших регіонах.

Потрібно врахувати й той факт, що кредитоспроможність ряду великих західних банків знизилася внаслідок погіршення рейтингів країн, де розташовані їхні материнські офіси. Це безпосередньо відобразилося на вартості кредитів, котрі можуть генерувати зазначені банки, так само як і на зміні їхніх підходів до формування власної ресурсної бази на ринках експансії. Відповідно об'єктивне скорочення процентної маржі стимулюватиме західні банки трансформувати свої портфелі шляхом скорочення в них частки низькомаржинальних кредитних продуктів корпоративним клієнтам та збільшення високомаржинальних споживчих кредитів. За помірних “ризик-апетитів” менеджменту західних банків останні також будуть розширювати свою діяльність на ринках країн із перехідною економікою з порівняно високими міжнародними рейтинговими оцінками, прагнучи отримати максимальну віддачу від нових кредитних портфелів у рамках ризик-моделей, які дають змогу досягати оптимального вилучення коштів у резерви.

Крім того, аналізуючи тенденції розвитку міжнародного банківського бізнесу з участю європейських країн із перехідною економікою, варто враховувати можливі несприятливі зміни в режимах регулювання активності західних банків із боку наглядових органів. Наприклад, для “UniCredit” і “SocGen” негативний вплив може мати поширення глобальних ініціатив щодо додаткового регулювання системоутворювальних банків. RBI і “Erste” стикаються з подібними регуляторними заходами на своєму материнському ринку. Згідно з так званим “Austrian finish” — пакетом заходів австрійського регулятора, спрямованих на імплементацію в банківському секторі країни норм Базеля III, посилюються вимоги до достатності капіталу.

Банківський бізнес обмежують і наглядові ініціативи, які також можуть застосовуватися безпосередньо на ринках експансії. Більше того, відсутність можливостей для довгострокового фінансування разом із підвищенням вимог

наглядових органів об'єктивно призведе до скорочення термінів кредитування в регіонах ЦСЄ. Через низький рівень розвитку фінансових ринків зменшення ролі банків у розподілі фінансових потоків для регіонів ЦСЄ буде менш помітним, ніж для Західної Європи, разом із тим для цього регіону посилюється ризик спаду банківського кредитування малого й середнього бізнесу. Тренд розвитку кредитування великих корпорацій прогнозувати складніше, оскільки цей напрям кредитних послуг передбачає абсолютно інші моделі оцінки перспектив кредитування, котрі базуються на кращій звітності, заставі, нижчій операційній ціні організації великого кредитного проекту порівняно з проектами для малого й середнього бізнесу. Більший вплив на цей сегмент банківських послуг матимуть загальноекономічні тренди й перспективи розвитку/збереження стабільності бізнесу великих корпорацій. Водночас усі сегменти ринку потребують зваженого підходу наглядових органів та державного протекціонізму для запобігання ризику блокування механізму кредитування економіки, з фокусом на стримуванні високомаржинального кредитування та запобіганні “розкручуванню спіралі” зниження маржі з відходом основної маси кредитних ресурсів у високоприбутковий бізнес, який, однак, не стимулює економіку, що приймає капітал.

З огляду на зміни в наглядовій політиці, західні банки обирають стійкіші бізнес-моделі, які передбачають фінансування нових кредитних портфелів дочірніх банків насамперед за рахунок місцевих ресурсів, а також забезпечення самостійності у вирішенні фінансових питань самими дочірніми установами. У цьому контексті вразливішими до змін є ті країни, де можливості внутрішньої консолідації фінансових ресурсів через банківський депозитний механізм обмежені й активність дочірніх банків західних установ великою мірою залежить від зарубіжного фінансування. Тому, з макроекономічного погляду, особливого значення для підтримки як банківського бізнесу, так і кредитних процесів у таких країнах, до котрих належить і Україна, набуває розширення механізму державного позикового фінансування, а також трансформація монетарної політики паралельно зі структурними перетвореннями національних економік та стимулюванням ділової активності. Механізми й заходи державного регулювання банківського сектору повинні розроблятися з урахуванням стратегічних пріоритетів відповідно до ситуації на зарубіжних банківських ринках, тенденцій і перспектив розвитку банків, що володіють дочірніми структурами в Україні.

Потенційні вектори трансформації банківського сектору

Системне узагальнення проблем, із якими банківський бізнес в Україні зіткнувся з початком глобальної фінансової кризи, дає змогу виокремити їх у дві головні групи: 1) раптове закриття міжнародних ринків капіталу для запозичень вітчизняними установами та пролонгації раніше залучених позик

за прийнятними цінами; 2) постійно наростаючий тиск якісно й кількісно непорівнянню з різко зміненими умовами ведення бізнесу портфеля кредитів банківських установ на структуру їхніх балансів, показники звітів про прибутки та збитки, значення нормованих показників діяльності. По суті, йдеться про зовнішньо- й внутрішньоекономічні негативні тиски на банківський бізнес в Україні. Попри абсолютно різні передумови формування, обидві групи факторів для українського бізнесу взаємодоповнювалися та обумовлювали один одний.

Можна стверджувати: якби у вітчизняній банківській системі не проявилися зовнішні проблеми, український банківський бізнес продовжував би інтенсивними темпами органічно зростати, живлячись зовнішніми ринками позикового фінансування. Важливий індикатор межі зовнішніх позик — відношення залучених строкових міжбанківських запозичень до активів установи на рівні 40 % — успішно переборювався б системою за рахунок зростання капіталу, розвитку різноманітних сегментів ринку, сек'юритизації кредитних продуктів, входження на успішний ринок нових гравців.

Окрім того, якби “кредитний рай” для банківської системи зберігся, вітчизняні банки, ймовірно, не зіткнулися б із проблемами низької якості кредитних портфелів, оскільки на початку кризи ринок кредитування мав величезний потенціал зростання. Про це свідчить порівняння його потенціалу з показниками розвитку банківського сектору інших країн (відношення обсягу ринку до ВВП, позикова заборгованість на одну особу населення тощо). До речі, через загострення глобальної фінансової кризи ресурс споживання в Україні, як і раніше, не вичерпаний. Саме це відрізняє перехідні економіки від розвинутих. І саме в цьому криється основний ресурс відновлення зростання української економічної системи.

Характерною рисою розвитку вітчизняних банків у передкризовий період стало їх прагнення до побудови й розгортання власних моделей масового кредитування, зокрема на основі скорингу. Економічна кон'юнктура надавала їм можливості для цього, а також для покриття збитків від невдалих вкладень за рахунок стрімкого розширення кредитних портфелів. Технології просування банківських кредитних продуктів та маркетинг послуг вийшли на перший план, поетапно й помилково нівелюючи важливість рутинних банківських процесів ризик-менеджменту та управління фінансовими потоками. Водночас, якби на практиці не проявилися зовнішні проблеми, банківський сектор України надалі прогресував би в непродуктивному кредитуванні споживачів, котре розгорнулося в країні на порозі поточної глобальної кризи.

Розглядаючи історію світових криз, слід зазначити, що будь-яка держава з незалежною й ефективною системою державної влади (тобто котра не перебуває під патронажем сильніших у економічному й політичному сенсах держав,

володіє свободою вибору напрямів економічного зростання), зі значною відкритістю внутрішньої господарської системи зовнішнім ринкам та широкою географією економічних зв'язків зобов'язана мати стійку систему протидії зовнішнім кризам.

Відкритість економіки — догма концепції становлення самостійної української держави, продиктована історією її генезису у ХХ ст. Однак, поряд із незаперечними перевагами розширення ринків збуту та доступу до ресурсів світової економіки ця догма має і зворотний бік — уразливість національної економіки до локальних і глобальних криз. При цьому слід враховувати, що криза є для фінансових ринків таким само природним станом, як і сприятливий розвиток. Напруженість і дисбаланс інтересів учасників сучасних економічних відносин зумовлюють неминучість виникнення криз, оскільки вони частково чи повністю усувають накопичені внутрішні й зовнішні конфлікти розвитку господарських систем. Тому виникнення криз, зокрема фінансових, — невід'ємна складова трансформації економічної системи.

Як приклад наведемо результати дослідження експертів МВФ [8, с. 7]. Упродовж 1970—2007 рр. у світі сталося 124 банківських, 208 валютних і 63 кризи суверенного боргу. При цьому в низці країн одночасно спостерігалися кризи двох і навіть усіх трьох видів. Так, зі 124 банківських криз 42 були подвійними, 10 — потрійними. Загалом у світі відбувається понад 10 фінансових криз на рік. І це стосується лише фінансової сфери, а між тим потрясінь зазнали й інші галузі: ІТ-корпорації, будівельна індустрія тощо. Тому держава зобов'язана вбудовувати в механізми власного розвитку антикризові демпфери — для запобігання або, принаймні, пом'якшення негативних впливів зарубіжних криз на національну економіку.

З огляду на викладене визначимо економічну безпеку держави як напрям динамічного розвитку національної економіки, за якого можливе й здійснюється ефективне управління стійким розвитком соціально-економічних систем держави в її інтересах, що має свою реалізацію на практиці: у контексті заходів впливу — в адміністративних заходах і саморегуляції ринку, в контексті результатів — у забезпеченні добробуту та процвітання держави в режимі, котрий не несе загрози чи шкоди іншим компонентам її національної безпеки, серед яких соціальний, екологічний, територіально-адміністративний, ресурсний, науково-технічний тощо.

У цьому сенсі реалізація стратегії долучення національної економічної системи до міжнародного банківського бізнесу та відкриття її банківського сектору зовнішнім ринкам, учасникам, державам повинна підпорядковуватись і бути пропорційною ступеню зрілості вітчизняної банківської системи та якості державного регулювання сектору, можливостям його саморегулювання. Міжнародні фінансові зв'язки із джерелами капіталу, ринками, новітніми технологіями є корисними для країн із перехідною економікою, але водночас

провідниками криз для розвинутих економік. Більше того, висока концентрація зовнішніх позик зумовлює специфічні ризики для країни, що приймає капітал, та регіону її розташування.

Великого значення для успішних міжнародних зв'язків банківського сектору держави у світлі значної рухливості кон'юнктури міжнародного фінансового ринку та ризиків міжнародної міграції кризових явищ набувають ефективне державне управління й нагляд за банківським сектором, а також заходи з реалізації загальнодержавної програми економічного розвитку.

Перед вітчизняним банківським сектором стоять непрості завдання нормалізації структури балансів, рекапіталізації, виконання яких ускладнюється багаторічними тенденціями зменшення процентної й комісійної маржі внаслідок монетарної політики, локальних криз ліквідності, припинення вільного доступу до ресурсів міжнародних ринків капіталу. Враховуючи загально-економічну проблему значних інвестиційних ризиків, складність організації ефективного кредитування реального сектору, виняткове значення для органів нагляду набуває питання запобігання розростанню спекулятивного ринку банківських послуг, зокрема розширенню сегмента високомаржинального споживчого кредитування в тих галузях, де споживчі кредити сприяють розвитку імпорту та опосередковано — підвищенню ризиковості банківської діяльності в Україні.

Відсутність прогресу в розв'язанні перелічених проблем зумовлюватиме реалізацію як зовнішніх загроз національній економічній безпеці (зниження конкурентоспроможності країни, збільшення заборгованості держави й приватного сектору перед іноземними кредиторами та неефективне використання залучених іноземних ресурсів, ерозія внутрішнього ринку й посилення імпортозалежності, втрата зовнішніх ринків), так і внутрішніх (руйнування науково-технічного потенціалу та згорання перспективних досліджень, економічний спад, гальмування й блокування інвестиційної активності, погіршення соціальних показників тощо).

Підсумовуючи викладене, доходимо таких висновків. У контексті економічної незалежності держави як обов'язкової складової її економічної безпеки найуразливішими до змін в умовах розвитку глобальної фінансової кризи є країни, де можливості внутрішньої консолідації фінансових ресурсів через банківський депозитний механізм обмежені й активність дочірніх банків західних установ великою мірою залежить від зарубіжного фінансування. Отже, з макроекономічної точки зору, для підтримки як банківського бізнесу, так і кредитних процесів у країнах із перехідною економікою, до котрих належить і Україна, доцільно розширити механізм державного регулювання позикового фінансування, а також трансформувати монетарну політику одночасно зі структурними перетвореннями національних економік і стимулюванням ділової активності.

Аналіз специфіки й тенденцій глобальної фінансової кризи дає підстави стверджувати, що в держав, які мають більшу економічну незалежність, більше шансів подолати кризові явища, водночас обмеження економічної самостійності в обмін на участь національної економіки в міжнародних інтеграційних процесах може призвести до набуття останньою статусу заручниці негативних сценаріїв розвитку глобального економічного середовища. Адже участь слабкої економіки в інтеграційному тандемі із сильними економіками не гарантує їй стійкого економічного розвитку, тобто не може бути покладена в основу довгострокової стратегії формування економічної безпеки держави.

Заходи державного регулювання банківського сектору мають ґрунтуватися на чіткому розумінні ситуації на зарубіжних банківських ринках, враховувати її, а також тенденції та перспективи розвитку зарубіжних банків, що беруть участь у формуванні національного ринку банківських послуг.

Державна політика повинна давати чіткі орієнтири учасникам міжнародного банківського співробітництва, виключати перенесення кризових явищ із глобального на національний рівень. Особливу увагу слід приділяти таргетуванню напрямів розвитку економіки перед учасниками міжбанківського ринку, культивуваці національних програм розвитку галузей, які мають цінність для національної економічної безпеки, та питанням запобігання “перегріву” ринку банківських послуг унаслідок виникнення фінансових бульбашок.

Серед тактичних цілей для банківського сектору та економіки України загалом — оперативне забезпечення передумов для реалізації названих напрямів. Важливо також сформуванню національний ринок довгострокових кредитних ресурсів, здатний згладити передачу різких коливань міжнародного ринку капіталу вітчизняній економіці. Зазначене вимагає участі державних органів влади в забезпеченні як інституційної організації, так і регламентації процедур наповнення й роботи ринку з метою недопущення зривів значущих національних інвестиційних програм розвитку внаслідок зміни кон’юнктури міжнародних ринків капіталу, кризових явищ у глобальному економічному середовищі.

Список використаних джерел

1. *Барановський О. І.* Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : монографія / О. І. Барановський ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — К., 2004. — 759 с.
2. *Бланк І. О.* Фінансовий менеджмент : навч. посіб. / І. О. Бланк. — К. : Ельга, 2004. — 724 с.
3. *Фінансовий словник* / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк, Т. С. Смовженко. — 3-те вид., випр. і доп. — К. : Знання, 2002. — 566 с.

4. Коваленко В. В. Науково-методологічні основи фінансової стабільності банківської системи та індикатори її оцінки / В. В. Коваленко // Фінанси України. — 2008. — № 7. — С. 111—121.
5. Банківські операції : підручник / А. М. Мороз, М. І. Савлук, М. Ф. Пуховкіна та ін. ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. — 2-ге вид., виправ. і доп. — К., 2002. — 476 с.
6. Фінанси : підручник / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. — К. : Знання, 2008. — 611 с.
7. Avdjiev S. The euro area crisis and cross-border bank lending to emerging markets / S. Avdjiev, Z. Kutí, E. Takáts [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bis.org/publ/qtrpdf/r_qt1212f.htm.
8. Laeven L. Systematic banking crisis: a new database / L. Laeven, F. Valencia // IMF Working Papers. — 2008. — No. 224. — 80 p. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://elibrary.imf.org>.
9. Popov A. Cross-border banking and the international transmission of financial distress during the crisis of 2007—2008 / A. Popov, G. F. Udell ; European Central Bank // Working Paper Series. — 2010. — No. 1203 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecbwp1203.pdf>.
10. Абалкин Л. И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Л. И. Абалкин // Вопросы экономики. — 1994. — № 12. — С. 4—13.
11. Роль государства в становлении и регулировании рыночной экономики / под ред. Л. И. Абалкина ; Росс. акад. наук, Ин-т экономики. — М., 1997. — 126 с.
12. Институты и механизмы государственного регулирования экономики : сборник / науч. ред.: А. Е. Городецкий и др. ; Росс. акад. наук, Ин-т экономики. — М., 2012. — 254 с.
13. Илларионов А. Н. Критерии экономической безопасности / А. Н. Илларионов // Вопросы экономики. — 1998. — № 10. — С. 35—58.
14. Кочетов Э. Г. Глобалистика как геэкономика, как реальность, как мироздание. Новый ренессанс — истоки и принципы его построения, фундаментальные опоры, теоретический и методологический каркас : монография / Э. Г. Кочетов. — М. : ОАО “Издательская группа “Прогресс”, 2001. — 704 с.
15. Кузнецов В. Н. Геокультура: основы геокультурной динамики безопасности в мире XXI: культура — сеть / В. Н. Кузнецов. — М. : Книга и бизнес, 2003. — 350 с.
16. Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьи ; пер. с англ. А. Васильева и А. Шурбелева, под общ. ред. С. Е. Федорова. — СПб. : Алетейя, 2002. — 320 с.
17. Сенчагов В. Как обеспечить экономическую безопасность России / В. Сенчагов // Российская Федерация сегодня. — 2007. — № 6. — С. 56—72.
18. Глобалізація та безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана ; за ред. О. Г. Білоруса. — К., 2001. — 733 с.
19. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк ; Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. — К., 2008. — 48 с.
20. Гальчинський А. С. Криза і цикли світового розвитку / А. С. Гальчинський. — К. : АДЕФ — Україна, 2009. — 392 с.
21. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б. В. Губський. — К., 2001. — 122 с.
22. Жаліло Я. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. — К. : Сатсанга, 2001. — С. 23—28.

23. *Жаліло Я. А.* Економічна стратегія держави у нестабільних економічних системах : монографія / Я. А. Жаліло. — К. : НІСД, 1998. — 144 с.
24. *Макогон Ю. В.* Глобалізація и Україна в мировой економіке / Ю. В. Макогон, Т. В. Орехова. — Донецк : Альфа-пресс, 2005. — 400 с.
25. Международные стратегии экономического развития : учебник / Д. Г. Лукьяненко, Ю. В. Макогон, Ю. Н. Пахомов и др. ; Донец. нац. ун-т. — Донецк, 2008. — 449 с.
26. *Новицький В. Є.* Економічні ресурси цивілізаційного розвитку : навч. посіб. / В. Є. Новицький ; Нац. авіац. ун-т. — К., 2004. — 268 с.
27. *Пахомов Ю.* Біфуркаційний стан світосистемного ядра напередодні зміни світових лідерів / Ю. Пахомов // Економіка України. — 2009. — № 4. — С. 29—35.
28. Аналітичний огляд банківської системи України за I півріччя 2013 року // Офіційний веб-сайт НРА “Рюрік”, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://rurik.com.ua/documents/research/bank_system_II_kv_2013_review.pdf.